

NIEPODLEGŁOŚĆ I PAMIĘĆ

2025, nr 2 (90)

Janusz Gmitruk

Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego

Dbłość o spuściznę podhalańskiego dziedzictwa kulturowego

W serii wydawniczej Muzeum Niepodległości „Przypomnienia” ukazała się publikacja *Wskazania* autorstwa Władysława Orkana pod redakcją Tadeusza Skoczka – od pierwszego wydania przez 94 lata nie podjęto próby wznowienia publikacji, chociaż ma ona kapitalne znaczenie w działalności pisarskiej Władysława Orkana. Strony dzieła przepełnione są miłością do rodzinnej ziemi, jej kultury i tradycji. Wskazania Orkana dla ludu góralskiego, mają nieprzemijający charakter, zaś rady i przestrogi można przenieść do współczesności. We *Wskazaniach dla synów Podhala* z 13 sierpnia 1922 roku pisał:

W politykę się nie zabagnij. Lecz miej oczy otwarte na wszystko. Wszystko śledź wzrokiem i umysłem, co objąć zdołasz. Nie lekceważ nic z życia. Niech nic nie ujdzie Twej uwagi. Patrz bystro. I staraj się być bezstronnym. Nie patrz trwale przez okulary pism. Zepsujesz oczy ducha. Unikaj dzienników, które nadużywają haseł: Bóg, Ojczyzna, Demokratyzm ich niech Cię nie zwodzi. Strzeż się też pustego radykalizmu – Nie bądź łachem partii. To zdziera. Idź samodzielnie – pospólnie, a sam. Ze wsią swoją rodzinną żyj – i daj jej, co najlepsze, z duszy swej. Wróć bowiem, coś wiedzą zdobył – Nie przecinaj korzeni łączących Cię z rodzimą ziemią – choćbyś na końcu świata się znalazł. To tak, jakbyś przeciął żyły żywota¹.

¹ Władysław Orkan, *Wskazania*, Reprint wydawnictwa z roku 1930, red. T. Skoczek, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2024, s. 68.

W przemówieniu *O Polityce Podhala. Rzeczą wygłoszona na VIII Zjeździe Podhalań w 1924 roku w Zakopanem* włączył się w sprawy polityczne i jednocześnie określił się ideowo po stronie ruchu ludowego. Pisał:

Z przeszłości z tradycji naszej słyszeliśmy wskazania... Cóż mówi nam dzisiejszość? Synowie-śmy tej ziemi, tego ludu, jego kultury – a chodzi nam o podniesienie całokształtu życia tego ludu, o rozwój jego celowy i mądry w każdej dziedzinie, a arystokratyzację jego ducha, a demokratyzację urządzeń społecznych i władnych na całym obszarze Rzeczypospolitej, o władztwo świadomego obowiązków ludu-narodu.

Więc wniosek prosty: Winniśmy iść pospólnie z ruchem ludowym w Polsce².

Władysław Orkan nie chciał dla chłopów litości, współczucia, jałmużny, ale nakazywał mu być honorowym, samemu świat zdobywać. Dużą wagę przywiązywał do związków regionalnych, wzorem miał być Związek Podhalań, któremu przez wiele lat przewodniczył. Dał temu wyraz w przemówieniu *O Związkach Ziemi. Rzeczą wygłoszona na X jubileuszowym Zjeździe Podhalań w roku 1926 w Szaflarach*. Pisał między innymi:

Co rok na Zjazdach dalszych zwyraźniliśmy linię ideologii naszej. Co rok też dopływ kształconych synów Podhala, w czym nie mała zasługa gimnazjum nowatorskiego, na Zjazdach naszych się zwiększał: – wreszcie mogliśmy przy rozszerzy zwyraźnionej drogi stowarzyszyć się w statutowy Związek, obejmujący ogniskami i braci osiadłych na wsi, iżbyśmy – jako było naszym zamierzeniem – pospólnie z większą siłą tę ziemię rodnią podhalańską ku progom słońca dźwigali.

Kiedy spojrzę po świecznym lesie Was, Kochani, wiara mi rośnie, że ją wydzwigamy. I Podhale stanie się przez Was, czym być winno: świadomą swojej odrębności, pierwszą ziemią. Rzeczypospolitej.

Droga, jaką od lat ku uświadamianiu Podhala kroczyliśmy, nazywają regionalizmem. Nazwę tę dają dążenia ku zachowaniu i rozwojowi właściwości etniczno-kulturalnych danej okolicy (regio, z łac.), ziemi³.

Uzupełnieniem recenzji jest syntetyczna biografia Władysława Orkana, która przybliżyła nam jego osobę, obdarzoną przez stwórcę wieloma talentami, aby mógł służyć tej warstwie, z której się wywodził i która

² Ibidem, s. 76–77.

³ Ibidem, s. 80–81.

była matecznikiem narodu – chłopu polskiemu. Był poetą uciśnionych.

Władysław Orkan, właściwie Franciszek Smreczyński (poprzednie nazwisko Szmaciarz, zmienione w 1898 roku), pisarz dramaturg, poeta, publicysta; urodzony 27 listopada 1875 roku w Porębie Wielkiej, powiat Limanowa, w rodzinie chłopskiej, zmarł 14 maja 1930 roku w Krakowie.

Ten syn chłopski z Gorców, obdarzony był niepospolitą inteligencją i talentem pisarskim. W swojej publicystyce przedstawił realistyczny obraz wsi galicyjskiej, pogrążonej w nędzy i zacofaniu, rozdieranej konfliktami społecznymi, dławionej przez wyzysk ze strony warstw zamożnych. Idea naprawy społecznego ustroju wsi znalazła odbicie w powieści pt. *W roztokach* (1903), będącej szczytowym osiągnięciem pisarza.

Rozkochany w sztuce i obyczajach góralskich, chciał je zachować dla potomności. Współtworzył Związek Podhalań, niepodległościowe Drużyny Podhalańskie, aby włączyć czynnie górali do walki o niepodległość Polski. W 1914 roku zdecydowanie zamienił pióro na karabin, wstępując do Legionów Polskich. W czasie walk i postoju w 4. Pułku Piechoty przeszedł szlak bojowy z Andrzejem Galicą – góralem z Podhala, późniejszym generałem i działaczem politycznym. Z wojska zdemobilizowany został w stopniu kapitana. Wrócił do cywila z notatkami ze służby wojskowej i przyjaźnią Andrzeja Galicy oraz wielu innych oficerów i żołnierzy.

Jako jeden z niewielu pisarzy i polityków przez zwykły przypadek miał możliwość, by kształtować najnowsze dzieje Europy i Polski, występując w obronie Włodzimierza Lenina więzionego przez władze austriackie w Nowym Targu.

W II RP wydał dwutomowy cykl *Listów ze wsi* i niedokończonej serii *Listów wsi*, w których nawoływał synów chłopskich, aby byli wierni chłopskim cnotom, gospodarności, dbałości o dobro wspólne i o ład w ojczystym kraju. Obok kształtowania świadomości politycznej chłopów, za najpilniejsze zadanie uważał podjęcie na wsi szerokiej pracy kulturalno-oświatowej. Widział w tym ogromną rolę młodej inteligencji, która, wywodząc się z ludu, powinna mu służyć i z nim się utożsamiać, rozwijając nieskażoną miejskim obyczajem kulturę ludową.

Był ojcem polskiego regionalizmu. Dużą wagę przywiązywał, o czym już była mowa, do zakładania związków regionalnych na wzór Związku Podhalań, któremu przez wiele lat przewodniczył. Wysunął ideę tworzenia licznych ogniw kultury umysłowej i estetycznej w celu upowszech-

nienia oświaty wśród ludu, jak Biblioteka Ludowa czy wędrowny teatr ludowy itp. Jednym z takich ogniw stały się uniwersytety ludowe, wcielające w życie idee pisarza. Nerozerwalna więź Orkana z wsią i jej problemami przyczyniła się do ogromnej popularności jego dorobku twórczego. W 2014 roku dr Tadeusz Skoczek powołał do życia Fundację im. Władysława Orkana, której kapituła corocznie wręcza nagrodę im. Władysława Orkana. W 2018 roku wśród nagrodzonych znalazł się dr Janusz Gmitruk – dyrektor Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego⁴.

Janusz Gmitruk

Władysław Orkan, *Wskazania, Reprint wydawnictwa z roku 1930*, red. T. Skoczek, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2024, ss. 87.

⁴ Władysław Orkan – żołnierz Niepodległej – poeta uciśnionych, [w:] Władysław Orkan – poeta uciśnionych. Wystawa poplenerowa. Informator wystawy, red. T. Skoczek, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2019, s. 17–29.